

that, out of the twelve plans for syntheses he drew up in 1969, nine have been implemented since or are underway today.

Keywords: synthesis, organisation of scientific life, current Hungarian linguistics, history of science, lexicography.

PUSZTAI FERENC

Benkő Loránd, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke

1. Előadásomat azzal kezdem, hogy nyugodt lélekkel vállalkoztam rá, amit ritkán mondhattam el eddigi pályámon. Benkő Lorándot ugyanis 1951-től, Pestre, az Idegen Nyelvek Főiskolájára kerülésem óta ismerem, és azóta szinte ez évben bekövetkezett haláláig ha nem is közvetlen közelében, de – mondhatjuk – az ő figyelő szeme előtt végeztem egyetemi munkámat. Az ötvenes évek második felében – talán 1957-ben – kerültem közelebb hozzá. Én „mint tanulni akaró” mentem el vele – ha jól emlékszem: a nagy nyelvatlasz munkálataival kapcsolatban – Zalába. Az egyik délben az Egerszeg melletti Ságodban pihenés céljából ketten kimentünk a falu melletti hegyre. Beszélgetésünk során ekkor kérdezte meg, honnan jöttem, mivel szeretnék foglalkozni, milyenek a tapasztalataim, a nézeteim, és ő is sok mindent elárult magáról. 1964-ben aztán már ő volt kandidátusi értekezésem egyik opponense, majd az ebből született könyv lektora. 1965-ben – Pais és Bárczi professzor úr mellett az ő hatására – a Magyar Nyelv szerkesztőbizottságának a tagja lettem, és ezt a tisztelet a mai napig betöltöm. Dékánhelyettesként, majd dékánként – ő tudományos rektorhelyettes volt – sok értekezleten találkoztunk, és a Karon – 58 tanszék, a kari tanács tele akkori „nagy” emberekkel! – mindig számíthattam a segítségére. Megemlítem még, hogy 1994-ben a VI. Nemzetközi Magyar Nyelvészkonferencia szervező bizottságában ő vívta ki, hogy stilisztikai szekció is legyen, amelyből aztán kettőt is kellett szerveznünk, a Stíluskutató Csoport révén ugyanis akkor nagyon felfelé ívelt a stilisztika. Érdekes, hogy – talán így is nevezhetnénk – barátságunk ismét „bizalmas” beszélgetéssel zárult, csak ezúttal a kilencvenes évek vége felé egy erdélyi nyelvjárásgyűjtő úton Gyimesközépleken, a Tatros vize mellett, miután egy odavalósi embert kérdeztünk, és utána ketten maradtunk egy félórára. A későbbiekben még többször találkoztunk, de az előzőekhez hasonló beszélgetésre nem került sor...

2. A továbbiakban szeretnék rámutatni Benkő Lorándnak mint embernek, mint tanárnak és – főleg – mint tudósak azon fő jellemvonásaira, amelyek mintegy predestinálták Társaságunk elnöki tisztének a betöltésére.

Induljunk ki abból, hogy Benkő Loránd szinte rajongott a nyelvtudományért. 2001 őszén a Kiss Jenővel folytatott fontos „tudománytörténeti beszélgetésen” – ez az interjú készítő Kiss Jenő professzor találó megjelölése – a következőt mondta: „Ahogy mestereim is rátették az életüket, én is szenvedéllyel, szeretettel műveltem és művelem a nyelvtudományt ...”. Majd ezt szintén megjegyezte: „számomra ma is felüdülést jelent, ha kedves témáimon dolgozhatom..., gyógyító

ereje volt annak, hogy újra szeretett tudományommal foglalkozhatom ...” (BENKŐ 2003: 428–9).

Szenvedéllyel kutatta közelebről az anyanyelvet, a nemzet nyelvét – ahogyan egyik könyvének a címét megjelölte. A nyelvet azonban nem szűken értelmezte, beletartozott abba nyelvünk történetén és a mai nyelv sokoldalú vizsgálatán kívül az anyanyelv tanítása, a tanárképzés problematikája, sőt még a TIT-beli idevágó teendők irányítása is.

Egyébként minden, nyelvvel kapcsolatos kérdés érdekelte, és ahogy az említett interjúban kiemelte: „én mindig új problémák megoldására, új területek feldolgozására vágytam” (BENKŐ 2003: 429).

Aztán hallatlan munkabírás és tervszerű, pontos időbeosztás jellemezte. Hangsúlyozom még a szigorúságot, amelyet mind saját magától, mind másoktól megkövetelt. És – a további felsorolást abbahagyva – nem hátrált meg, ha a nyelvtudományt vagy egyáltalán az igazságot sérelem érte.

3. Benkő Loránd mint a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak Bárczi Géza halála után, 1976-ban megválasztott elnöke a nagy elődök örökét kívánta folytatni. Ezért idézi meg a Társaság megalapításának 75. évfordulója alkalmából 1979-ben rendezett ünnepi közgyűlésén a Társaság létrejöttének a körülményeit. Utal mindenekelőtt az 1903 októberében, novemberében közzétett felhívás kezdő mondataira: „Minden nemzetnek féltett kincse és védő pajzsa a nyelve”, majd a folytatásból a következőre: „... a kincseket kiaknázni s a nemzeti művelődés javára értékesíteni csak közös törekvéssel s csak nemzedékek munkájával sikerülhet.” (BENKŐ 1980: 257.) Aztán felsorolja a felhívást aláíróknak – harmincan voltak – a nevét, megjegyezvén, hogy a kor minden számottevő nyelvésze köztük volt, és hogy a rokon társadalomtudományok legjelesebb képviselőit is ott találjuk az alapítók között. Megemlíti még, hogy 1904 vége felé a közgyűlés megválasztotta a tisztségviselőket, és hogy az első választmányi ülésen 184 tagot regisztráltak. Továbbá ami különösen meglepő: 1905 januárjában már megjelent a Társaság folyóiratának, a Magyar Nyelvnek az első száma.

A továbbiakban – mintegy felvillantva a jövő teendőit is – így folytatja Benkő Loránd: „él ... azóta is a Magyar Nyelvtudományi Társaság, fenntartva életének akkor elindított minden lényeges szervezeti és működési jegyét: az évi közgyűléseket, a választmányi és ... felolvasó üléseket, folyóiratát, a Magyar Nyelvet, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai című sorozatát ...” (BENKŐ 1980: 258).

Magam – mint akkori főtitkár – így foglaltam állást a Magyar Nyelvtudományi Társaság háromnegyed évszázados történetét áttekintve: „Társaságunk hosszú időn át azért tudott nemcsak fennmaradni, hanem a magyar nyelvtudomány és a nyelvi műveltség alakításába folyamatosan beleszólni, mert megalakulásakor helyes, reális célt tűzött ki maga elé; mert – ha különböző okokból kisebb-nagyobb kerülővel is – mindig a kor követelményeihez alakította tevékenységének formáit, módszereit; mert maga köré tudta gyűjteni a legjobb nyelvészeket; mert látványosságok nélkül, de szüntelenül ellátta feladatát; és mert mindenhez köze volt, ami a magyar nyelv és tudománya körül történt. Végül pedig összefoglalás-

ként kiemelhetjük, hogy a jelzett értelemben Társaságunk életének alakulása hű tükrökre a magyar nyelvtudomány történetének is.” (Vö. SZATHMÁRI 1980: 265–6.)

4. Benkő Loránd jelleméből, nézeteiből és korábbi munkásságából szinte természetesen következett, hogy 1976-ban elfoglalta a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöki székét. Magam mind Bárczi Géza, mind Benkő Loránd elnöksége alatt hosszabb ideig betöltöttem a főtitkári tiszteletet. Nyelvszemléletben, a Társaság irányításában lényegi különbséget nem tapasztaltam kettejük között. Talán irányításuk módja különbözött némileg. Bárczi tanár úr inkább engedte szabadon, saját belátásuk szerint működni az egyes szakosztályokat, a tanulmányok megjelentetését és így tovább. Benkő Loránd határozottabb elgondolást, tervezést követelt meg a Társaság működésének valamennyi területén. Általában tehát elmondhatjuk, bizonyos fokig még hatásosabbá, még teljesebbé tette Társaságunkban a korábban már bevált tevékenységi formákat.

Engedtessek meg, hogy a továbbiakban Benkő professzor elnöki működésének különösen eredményes vonásait, területeit – mintegy jelzésszerűen is – kiemeljem.

Azt hiszem, Benkő Loránd elnöki tevékenységének legfőbb, maradandó érdeme – jóllehet a kor szinte kényszerítette is erre –, hogy a Társaság működését valamelyest megváltoztatva a mai kor követelményeihez és természetesen lehetőségeihez igazította. Ahogyan már többször említett tudománytörténeti beszélgetésen kifejtette, a korábbi időben – valójában 1949-ig – a Társaság volt a magyar nyelvészeti életnek szinte kizárólagos tudományos fóruma, irányítója. A felolvasó üléseken a vezető nyelvtudósok jelenlétében hangzottak el például az iránymutató előadások, amelyek aztán rendre megjelentek a Magyar Nyelvben. Röviden szólva, 1950-ben viszont megalakult a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, majd megváltozott az Akadémia szerepe és a felsőoktatási struktúra. Más lett a nyilvános megszólalás, valamint a publikálás lehetősége és tere (kongresszusok, külföldi utak stb.). Ilyen körülmények között – vonja le Benkő tanár úr a következtetést – egyetlen társaság se vehet a vállára egyetlen tudományágot sem. Ugyanakkor – állapítja meg a továbbiakban – bizonyos értelemben megmaradt a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a tudományos fórum jellege, beleszól tudniillik továbbra is a nyelvtudomány alakulásába, de fő funkciója a nyelvészek együvértartozás-tudatának az elősegítése lett. A módosított célt szolgálják az immár tizenegy szakosztály helyett négynek a keretében elhangzó előadások, kerekasztal-beszélgetések, viták és más rendezvények, továbbá a Magyar Nyelvnek, a Társaság folyóiratának a megjelentetése. Természetesen fontos szerepet töltenek be a tudományos emlékülések, a megemlékezések, a tagok köszöntése meghatározott születésnapokon, a búcsúztatások, valamint az érme, díjak adományozása. (L. részletesebben BENKŐ 2003: 440–2.)

A Társaság munkájának a mai körülményekhez való igazításán kívül kiemelem még a Benkő tanár úr által lényegesnek ítélt nyitottság követelményét. A 75 éves jubileum alkalmával tartott előadásában erről – napjainkban is időszerűként – a következőt mondta: „Társaságunknak ... nyitottnak kell bizonyulnia a tudomány minden olyan új jelenségével, áramlatával, törekvésével kapcsolat-

ban, amely ... segíti a nyelvtudomány fejlődését és szélesíti perspektíváit” (BENKŐ 1980: 260).

Legyen szabad egy kissé részletesebben szólnom arról, hogy Társaságunk mit tett 1972-től mintegy három évtizeden át az anyanyelvi oktatás megújításáért, és hogy Benkő Loránd a jobbára két évenként Nyíregyházán, majd Egerben megrendezett anyanyelv-oktatási napokon elmondott bevezető előadásaival – sokoldalúságát és fáradhatatlanságát bizonyítva – hogyan járta körül e fontos oktatás szinte valamennyi részlegének elméleti, elvi és a gyakorlatra is irányuló hátterét. A viszonylag részletesebb bemutatást annál is inkább bátran vállalhatom, mert ezen napoknak csaknem mindegyikén elejétől végig ott voltam, és rendszerint az én összefoglalásommal zárultak ezek az általában kétszáz magyartanár részvételével zajló hangulatos összejövetelek.

Az „Anyanyelvünk az általános iskolában” címmel 1972-ben Nyíregyházán megrendezett vándorgyűlésnek – amely mintegy őse lett az „Anyanyelv-oktatási napok” sorozatnak – hármas célja volt: felmérni az akkori társadalomnak az anyanyelvi oktatással, neveléssel szemben támasztott jogos igényeit, aztán összevetni ezeket az akkori iskolai gyakorlattal és kijelölni a követendő utakat; végül pedig hogy szembesítsük az elméletet a gyakorlattal, pontosabban szaktudományunkat a közvetlen oktatással. Hadd soroljam fel a két évenként sorra kerülő találkozók sokatmondó címeiből a legjellegzetesebbeket: „Az anyanyelv-oktatás korszerűsítésének műhelyében”; „Az új tantervek bevezetésének küszöbén”; „Az anyanyelv értékrendje és az iskola”; „A szöveg szerkesztése, megértése, kidolgozása és megszólaltatása”; „Anyanyelvi nevelés – embernevelés”; „Nyelvi és kommunikációs kultúra az iskolában”; „Feladatok és módszerek az anyanyelvi nevelésben a XXI. század elején”. Rövidsége törekvésemben sem mulaszthatom el, hogy fel ne idézzem Szende Aladárnak, a nyelvoktatási szakosztály akkori elnökének az emlékét is, ő állította össze ugyanis nagyon szakszerűen és beleérzéssel e napok témáit, és ő szervezte meg az eredményes tárgyalásokat.

De térjünk vissza Benkő tanár úrhoz! Az ő bevezető előadásai alapozták meg – mint már jeleztem is – az egyes témaköröket. Ezek közül szintén lássuk a legfontosabbakat: „Anyanyelvünk közoktatási gondjai”; „Az anyanyelv nevelő szerepe”; „Anyanyelv és társadalom”; „Anyanyelvi és irodalmi hagyomány”; „Sznobság a nyelvhasználatban”; „Anyanyelvünk és a honfoglalás”. Úgy gondolom, ezek a címek – minden külön magyarázat nélkül – magukért beszélnek.

Még szólni lehetne, sőt kellene volt elnökünk példamutatásával kapcsolatban például arról, hogy szinte az első időkhöz hasonlóan sokat adott a közgyűlési előadások témájára és természetesen színvonalára (csak zárójelben utalok rá: bizony nagy megtiszteltetés és elismerés volt, ha valakit – miután bizonyított – felkért egy-egy ilyen előadás megtartására). Úgyszintén gondja volt nagyjaink születésének, halálának az évfordulóján tudományos emlékülés méltó megszervezésére. Gondja volt továbbá kedvenc témakörével, a történeti névtannal kapcsolatos konferenciák megtartására, valamint a más társaságokhoz – mindenekelőtt az Irodalomtörténeti és a Néprajzi Társasághoz – fűződő kapcsolatok ápolására. Sokat törődött kedves folyóiratának, a Magyar Nyelvnek a minél változatosabbá, minél maibbá és minél színvonalasabbá tételére. És a sort még folytathatnánk.

5. Végezetül mintegy összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy Benkő Loránd mint elnök megőrizte a Magyar Nyelvtudományi Társaság szerepét, tekintélyét, és kijelölte azt az utat is, amelyen gyorsan változó világunkban a Társaság járhat, illetve járnia kell. Így őrizzük meg emlékezetünkben!

Kulcsszók: Benkő Loránd, a tudós és a kutató, a Magyar Nyelvtudományi Társaság működése 1975-től, az anyanyelv oktatása.

A hivatkozott irodalom

- BENKŐ LORÁND 1980. Múlt, jelen és jövő Társaságunk életében. *Magyar Nyelv* 76: 257–62.
- BENKŐ LORÁND 2003. Beszélgetés Benkő Loránddal. In: HAJDÚ MIHÁLY – KISS JENŐ szerk., *Nyelv és tudomány, anyanyelv és nyelvtudomány. Válogatás Benkő Loránd tanulmányaiból* 1–3. ELTE BTK, Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Diaklektológiai Tanszék, Bp. 3: 421–47.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 1980. Mit tett a Magyar Nyelvtudományi Társaság háromnegyed századon át a nyelvtudományért és az anyanyelvi műveltségért? *Magyar Nyelv* 76: 265–73.

Loránd Benkő, President of the Society of Hungarian Linguistics

This paper introduces Loránd Benkő as former President of the Society of Hungarian Linguistics. But first the author tells us about how he came to know Benkő from the 1950s onwards. Then he characterises Loránd Benkő as an enthusiastic linguist and a scholar of extreme working capacity. He also emphasises that Loránd Benkő as President tailored the workings of the Society to the requirements of the time. At Benkő's initiative, the Society organised a conference series on the improvement of mother tongue education in this country; in his opening addresses at those conferences, Benkő discussed and threw light on all theoretical issues of mother tongue education. In sum, Professor Benkő was an eminent President of the Society of Hungarian Linguistics, just like a number of his predecessors had been.

Keywords: Loránd Benkő, scholar and researcher, the story of the Society of Hungarian Linguistics since 1975, mother tongue education.

SZATHMÁRI ISTVÁN

Benkő Loránd, a tanár

Benkő Loránd tudományos tevékenysége mind a közvéleményben, mind az elismerés területén háttérbe szorítja pedagógiai munkásságát. Pedig nemcsak tanítványainak eredményei, hanem azok módszereinek egységessége is jogosan indukálja a „Benkő-iskola” elnevezés keletkezését. Hogyan alakult ki, milyen úton-módon jött létre ez a „Benkő-iskola”? Ezt hosszadalmas és körülményes volna végigkísérni, néhány mozzanata azonban megragadható, és tanulságként emlékezetbe idézhető.